

ภาคผนวก

รัฐ : มาร์กซิสต์ VS. อนาธิปไตย

สิทธิพันธ์ พุทธน

คำนำ

นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ ได้พยายามแบ่งแนวความคิดของนักคิดสังคมนิยม ออกมามากมายด้วยกัน ตามทรรศนะของแต่ละบุคคลเช่น บางคนใช้ยุคสมัยเป็นมาตรการ บางคนใช้วิธีการในการนำมาซึ่งเป้าหมายหลัก คือ คัดค้านกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล สนับสนุน กรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน และกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้กรรมสิทธิ์ร่วมนั้นอย่างเป็น ขวรมมาเป็นมาตรการ ส่วนบางคนก็ใช้มาตรการแบบผสมผสานกันไปก็มี

ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้แบ่งสังคมนิยมออกเป็น 3 แบบ ตามลักษณะของ ความแตกต่างในการมองปัญหาและแก้ไขปัญหาคือ¹

1. สังคมนิยมแบบอุดมคติ (Utopian Socialism)
2. สังคมนิยมแบบวิทยาศาสตร์ หรือลัทธิมาร์กซ์ (Marxism : Scientific Socialism)
3. สังคมนิยมประชาธิปไตย (Democratic Socialism)

Fried และ Sanders นักวิชาการตะวันตกได้แบ่งลัทธิสังคมนิยมโดยใช้ มาตรการแบบผสมผสานออกเป็น 8 แบบ คือ²

1. ลัทธิคอมมิวนิสต์ของฝรั่งเศสยุคแรก (Early French Communism)
2. ลัทธิสังคมนิยมอุดมคติ (Utopian Socialism)
3. ยุคกรรมมาชีพอุบัติ (The Emergence of the Proletariat)
4. สังคมนิยมเยอรมันยุคแรก (Early German Socialism)
5. ลัทธิมาร์กซ์ (Marxism)
6. ลัทธิอนาธิปไตย (Anarchism)
7. ลัทธิแก้ (Revisionism)
8. ลัทธิบอลเชวิค (Bolshevism)

ส่วนนักทฤษฎีสังคมนิยม คือ โจเซฟ สตาลิน (Joseph Stalin) เองกลับแบ่ง ลัทธิสังคมนิยมออกเป็น 3 แนวทางใหญ่ ๆ คือ³

1. ลัทธิแก้ (Revisionism) เช่น แนวความคิดของ Karl Kautsky และ Eduard Bernstein ที่มองว่าสังคมนิยมอาจเกิดขึ้นได้ในสังคมนายทุนโดยสนับสนุนให้กรรมการไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ตลอดจนเรียกร้องผลประโยชน์ของกลุ่มตนเอง พวกนี้เชื่อว่ารัฐเป็นองค์กรร่วมการบริหารหาใช้เครื่องมือของชนชั้นนำเพื่อชูตรีตอีกชนชั้นหนึ่งไม่ แนวความคิดของพวกลัทธิแก้จึงแตกต่างไปจากแนวความคิดสังคมนิยมแบบมาร์กซ์ที่อ้างว่าบรรดานายทุนจะไม่ยอมปล่อยให้อำนาจให้หลุดจากมือ ซึ่งหมายรวมถึงประโยชน์ต่าง ๆ ที่พวกเขาได้รับจากการชูตรีตมาช้านาน วิธีการแก้ไขปัญหาก็ต้องใช้กำลังเข้าทำลายล้างเท่านั้น

2. ลัทธิมาร์กซ์ และ

3. ลัทธิอนาธิปไตย

เราจึงอาจกล่าวได้ว่าทั้งลัทธิมาร์กซ์และลัทธิอนาธิปไตยต่างก็จัดอยู่ในกลุ่มของแนวความคิดสังคมนิยมด้วยกัน ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วบางคนมองว่าทั้งสองลัทธิไม่น่าจะมีแนวความคิดที่แตกต่างกันมาก บางคนกลับมองว่าทั้งสองลัทธิมีความเหมือนกัน กล่าวคือเป้าหมายสุดท้ายของลัทธิมาร์กซ์ก็คือสังคมที่ปราศจากรัฐ ซึ่งก็ตรงกันกับลัทธิอนาธิปไตยที่ไม่ต้องการให้มีรัฐ ด้วยเหตุนี้สตาลินจึงเขียนไว้ว่า

“มีบางคนเชื่อว่าลัทธิมาร์กซ์กับลัทธิอนาธิปไตยตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการเดียวกัน และความไม่ลงรอยระหว่างลัทธิทั้งสองนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับยุทธวิธีเท่านั้น....นี่เป็นความผิดอันใหญ่หลวงประการหนึ่ง เราเชื่อว่าพวกอนาธิปไตยเป็นศัตรูที่แท้จริงของลัทธิมาร์กซ์.....”⁴

เราจึงอาจสรุปได้ว่า แม้ลัทธิทั้งสองจะถูกจัดอยู่ในแนวความคิดสังคมนิยม แต่เนื้อหาตลอดจนวิธีการวิเคราะห์แก้ไขปัญหาสังคมทั้งสองลัทธิมีความแตกต่างกันมาก แต่ในบทความชิ้นนี้ผู้เขียนจะไม่ขอนำข้อแตกต่างมาอภิปรายในรายละเอียด แต่จะขอเสนอเอาประเด็นที่เป็นสาระสำคัญ ซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันระหว่างนักคิดของทั้งสองลัทธิมาพิจารณาในที่นี้

สาระสำคัญนี้ก็คือ “รัฐ” นั่นเอง

เราคงจะคุ้นหูกับคำว่า “รัฐ” กันแทบทุกคน โดยเฉพาะเด็กไทยในชนบทที่มีโอกาสได้เข้าศึกษาในสถาบันการศึกษาชั้นต้นรัฐบาลจนถึงผู้ใหญ่ไทยที่พอจะเจียดเงินซื้อหาวิทยุหรือโทรทัศน์มาไว้เพื่อฟังข่าวสารและการบันเทิง ยามเช้า 08.00 น. และยามเย็น 18.00 น. เขาเหล่านั้นจะสัมผัสกับเนื้อหาของเพลงชาติไทยที่ว่า

“ประเทศไทย รวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย เป็นประชารัฐ”

ซึ่งแน่นอนว่าในโรงเรียนชนบทที่ขาดแคลนอุปกรณ์ทางเทคโนโลยีเพื่อการนี้ หรือแม้แต่โรงเรียนในเมืองที่ใกล้ชิดกับความก้าวหน้าเหล่านี้ก็ยังนิยมให้นักเรียนได้มีโอกาส "ท่อง" เพลงชาติตามเวลาที่กำหนด

แต่ข้อสงสัย อยู่ที่ว่าจะมีนักเรียนหรือแม้แต่ครูบาอาจารย์เองสักกี่คนที่สามารถ ให้คำตอบต่อคำถามที่ว่า "รัฐ" คืออะไรได้

ความจริงแล้วคำถามนี้ดูว่าเป็นคำถามง่าย ๆ แต่ตอบได้ยากมาก ดังนั้นคำว่า "รัฐ" จึงมีผู้ให้คำนิยามไว้มากมายตามแนวทฤษฎีของแต่ละบุคคลซึ่งมีพื้นที่แตกต่างกันไป เช่น นักปรัชญาก็มักจะมองว่ารัฐเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นในความคิดของมนุษย์ซึ่งจะมีลักษณะเป็นนามธรรมอย่างเช่นแนวความคิดของ Hegel เป็นต้น บางคนก็ว่ารัฐคือระบบของอำนาจหนึ่ง ๆ บางคนว่ารัฐเป็นระบบของการให้สวัสดิการ บางคนก็เก่งกล้าในเชิงกฎหมายก็จะตีความไปว่ารัฐเป็นนิติบุคคลหรือชุมชนที่กำเนิดขึ้นมาเพื่อกระทำกิจกรรมภายใต้ตัวบทกฎหมาย บางคนก็ว่ารัฐก็คือชาติ บางคนก็บอกว่ารัฐคือสิ่งเลวร้ายที่จำเป็น (necessary evil) บางคนก็ว่ารัฐเป็นสิ่งชั่วร้ายและไม่ใช่ว่าสิ่งที่ดีแต่อย่างใด บางคนก็บอกว่ารัฐคือองค์การที่จะก่อให้เกิดความร่วมมือกันในสังคม ฯลฯ

เราจะพบว่าความคิดเห็นในเรื่องรัฐนั้นแตกต่างกันไป ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากความพยายามที่จะให้คำนิยามในเชิงที่ว่า รัฐควรจะเป็นอะไรตามที่ผู้ให้คำนิยามเหล่านั้นถนัดนั่นเอง

อาจกล่าวได้ว่า รัฐเป็นองค์กรทางการเมืองอย่างหนึ่งที่แตกต่างจากองค์กรทางสังคมอื่น ๆ โดยทั่วไปที่มีปรากฏอยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ กล่าวคือ รัฐจะอยู่รอดหรือประสบความสำเร็จในการดำเนินงานได้จำเป็นต้องมีปัจจัยที่สำคัญสองประการคือ กฎระเบียบและอำนาจในการควบคุม ซึ่งกฎระเบียบหรือกฎหมายเหล่านี้จะมีรัฐบาลเป็นผู้นำมาบังคับใช้กับสมาชิกของรัฐ

ปัญหาอาจมีว่า องค์กรทางสังคมอื่น ๆ ต่างก็มีกฎระเบียบและมีการควบคุม บังคับใช้เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น สโมสรหรือสมาคมต่าง ๆ แล้วเราจะหาความแตกต่างกันได้อย่างไร

เรายอมรับว่าองค์กรในสังคมต่างก็มีกฎมีระเบียบที่เป็นของตนเอง แต่กฎระเบียบเหล่านี้จะผูกมัดสมาชิกขององค์กรที่เต็มใจจะปฏิบัติตามเท่านั้น ส่วนพวกที่ไม่เต็มใจก็อาจถอนตัวไปเข้ากับองค์กรทางสังคมอื่น ๆ ได้ หรือบางครั้งที่เราฝ่าฝืนกฎระเบียบ โดยที่เราได้รับก็แค่การสูญเสียสิทธิพิเศษบางประการที่เราอาจได้รับจากสถานภาพของการเป็นสมาชิกขององค์กรนั้น ๆ เท่านั้น นั่นคือกฎระเบียบขององค์กรทางสังคมจะไม่มีบทลงโทษที่รุนแรงเหมือนกับที่เราฝ่าฝืนกฎหมายของรัฐ

นอกจากนี้ลักษณะของสมาชิกภาพขององค์กรรัฐนั้นจะไม่มี การสิ้นสุด เรา อาจจะออกจากการเป็นสมาชิกของสมาคมใด ๆ แล้วไม่สมัครเป็นสมาชิกของสมาคมหรือองค์กร

ทางสังคมอื่น ๆ ได้แต่เราจะออกจากรัฐด้วยเหตุผลที่ว่าต้องการออกจากการเป็นสมาชิกภาพ
ของรัฐยอมไม่ได้ เพราะเมื่อเราออกจากรัฐหนึ่งไปพำนักอยู่อีกที่หนึ่ง เราก็ต้องเป็นสมาชิกของ
รัฐนั้น ๆ และอยู่ภายใต้กฎหมายข้อบังคับของรัฐที่เราพำนักอยู่ด้วย

ด้วยเหตุนี้ R.M. Mac Iver จึงได้สรุปไว้ว่า

“รัฐ ก็คือองค์กรในการรักษาไว้ซึ่งระเบียบสังคมภายในอาณาบริเวณของดิน
แดนใด ๆ โดยมีรัฐบาลเป็นผู้ออกกฎหมายเพื่อการบังคับใช้และมีอำนาจในการใช้กำลังเพื่อการ
นี้”⁵

ซึ่งแนวความคิดของ Mac Iver ในเรื่องรัฐนี้ถือเป็นความพยายามของนัก
ทฤษฎีรัฐศาสตร์สมัยใหม่ โดยหวังที่จะอธิบายรัฐในแง่ของโครงสร้างและหน้าที่ในแง่ทั่ว ๆ ไป
โดยนำรัฐมาเปรียบเทียบกับองค์กรทางสังคมอื่น ๆ ซึ่งสรุปของการเปรียบเทียบความแตกต่าง
จะนำมาซึ่งลักษณะโครงสร้างและหน้าที่ของรัฐนั่นเอง

เมื่อเราได้ความหมายของรัฐซึ่งเป็นที่ยอมรับในหมู่นักวิชาการตะวันตกโดยทั่ว ๆ
ไปแล้ว เราลองมาวิเคราะห์ “รัฐ” ตามทรรศนะของคาร์ล มาร์กซกันบ้าง แต่ก่อนที่เราจะ
สามารถเข้าใจถึงแนวความคิดว่าด้วยรัฐของมาร์กซได้ เราจำต้องเข้าใจถึงหลักการสำคัญ ๆ ใน
การวิเคราะห์ของเราเสียก่อน และหลักการหนึ่งที่เราจะนำมากล่าวในที่นี้คือหลักเศรษฐกิจกำหนด
(Economic Determinism)

หลักการนี้ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่าชีวิตในสังคมมนุษย์นั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลง
พัฒนาการอยู่เสมอ แรก ๆ นั้นสภาพภายนอกของมนุษย์หรือสภาพทางวัตถุจะเปลี่ยนแปลง
ก่อนแล้วโลกทัศน์ อุปนิสัยความสำนึก ฯลฯ ของเขาก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ด้วยเหตุนี้ มาร์กซจึงกล่าวไว้ว่า

“ไม่ใช่ความสำนึกของมนุษย์ที่กำหนดความเป็นอยู่ของเขาแต่ตรงกันข้ามความ
เป็นอยู่ของสังคมของเขาต่างหากที่กำหนดความรู้สึก”⁶

นั่นก็คือ มาร์กซมีความเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจเป็นเนื้อหา
ที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์ในสังคม ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมาย การเมือง รัฐบาล นั้น
เป็น “รูปทางความคิด” ของเนื้อหาที่แท้จริง หรือเป็น “โครงสร้างส่วนบน” ของสังคม ดังนั้น
เมื่อสภาพทางเศรษฐกิจแปรเปลี่ยนไปก็จะเป็นผลทำให้โครงสร้างส่วนบนทั้งหมดแปรเปลี่ยนตาม
ไปด้วย

หรือ อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเมื่อวิธีการผลิตและเครื่องมือในการผลิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการไปสู่อีกภาวะหนึ่งความสำคัญของมนุษย์จะถูกผลักดันให้แปรเปลี่ยนตามไปด้วย

ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์นั้น มาร์กซ์ได้อธิบายไว้ในหลักการสำคัญว่าด้วย วัตถุนิยมวิภาษวิธี (Dialectic Materialism) กับวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism)⁷

ส่วนสิ่งที่เราจะต้องมาวิเคราะห์กันในที่นี้ก็คือ "โครงสร้างส่วนบน" ของสังคม หรือ "Superstructure" นั้นเอง

โครงสร้างส่วนบนของสังคม ตามทฤษฎีของมาร์กซ์นั้นถือเป็น "รูปแบบของความคิด" โดยมีฐานมาจากสภาพทางเศรษฐกิจ ปัญหาอยู่ที่ว่าจะอะไรบ้างที่มาร์กซ์จัดว่าเป็น "รูปแบบของความคิด" ที่ว่านี้ หรืออีกนัยหนึ่งจะอะไรบ้างที่มาร์กซ์จัดว่าเป็นสิ่งที่อยู่ในโครงสร้างส่วนบนของสังคม

เนื่องจากมาร์กซ์แบ่งโครงสร้างของสังคมออกเป็นสองส่วนคือโครงสร้างส่วนบนกับฐานทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนล่างคำตอบที่ค่อนข้างจะเป็นกำปั้นทุบดิน จากคำถามข้างบนอาจเป็นว่าสิ่งที่นอกเหนือจากโครงสร้างส่วนล่างก็คือ สิ่งที่อยู่ในโครงสร้างส่วนบน

โครงสร้างส่วนล่างประกอบด้วย พลังการผลิตโดยมีทรัพยากรและเทคโนโลยี เป็นอทิและความสัมพันธ์กับการผลิต ซึ่งหมายถึงโครงสร้างชนชั้นและสัมพันธ์สภาพทางสังคม

ตามทฤษฎีของมาร์กซ์นั้นจึงกล่าวได้อีกแง่หนึ่งว่า ผลผลิตจากฐานทางเศรษฐกิจก็คือส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกับเป็นโครงสร้างส่วนบนนั่นเอง เช่น กฎหมาย ลัทธิการเมือง ศาสนา ศิลปะต่าง ๆ เป็น "รูปแบบทางความคิด" ของบรรดาชนชั้นผู้ปกครองที่สร้างขึ้นมายังคับใช้ในสังคม

ในสังคมนายทุนนั้นผู้ปกครองหรือผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดโครงสร้างส่วนบนก็คือนายทุน และนายทุนก็คือชนชั้นที่ถูกกำหนดจากฐานทางเศรษฐกิจกล่าวคือ มีความสัมพันธ์กับการผลิตในแง่เป็นเจ้าของปัจจัยหรือพลังการผลิต ฉะนั้นในสังคมนายทุนชนชั้นนายทุนก็จะพากันกำหนดหลักกฎหมาย จริยธรรม รูปการปกครอง และศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งรวมกันเข้าเป็น "รัฐ" ของนายทุน นั่นเอง

ซึ่งสถาบันและลักษณะของนามธรรมต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในโครงสร้างส่วนบนนี้ มาร์กซ์อ้างว่าจะทำหน้าที่สำคัญ ๆ 2 ประการ⁸ คือ

1. สร้างความถูกต้องให้กับผลประโยชน์ของชนชั้นนำ กฎหมาย จริยธรรม หรือศาสนาจะยืนยันในความชอบธรรมในอำนาจหน้าที่หรือรับรองฐานะของชนชั้นนำ ทั้งนี้เป็นเพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่บัญญัติขึ้นโดยชนชั้นนำทั้งสิ้น

2. เป็นเครื่องมือของชนชั้นนำในการรักษาไว้ ซึ่งสถานภาพที่เหนือกว่าของตน โครงสร้างส่วนบนของสังคมจะเป็นสิ่งที่คอยพิทักษ์ทรัพย์สิน ตลอดจนอำนาจของชนชั้นนำ เช่น ชนชั้นเหล่านี้จะเป็นผู้กำหนดรัฐบาลขึ้นมาเพื่อที่จะบันทาลความเป็นไปในสังคมให้สอดคล้องกับเจตนาารมณ์ของพวกตน พวกนี้สร้างศาสนารขึ้นมา ซึ่งเปรียบเสมือนยาฝิ่นที่คอยมอมเมาให้ชนชั้นที่ต่ำกว่าสงบเงียบ ยอมให้ชนชั้นนำแสวงหาประโยชน์หรือทุจริต เป็นต้น

จึงอาจจะสรุปได้ว่า ตามทรรศนะของมาร์กซนั้น "รัฐ"ตามความหมายโดยทั่ว ๆ ไปก็คือ เครื่องมือของชนชั้นหนึ่งเพื่อกดขี่ชนชั้นหนึ่งนั่นเอง และลักษณะของการต่อสู้นี้จะแปรผันไปตามขั้นตอนของการพัฒนาทางสังคม ดังที่ Engels ได้กล่าวไว้ว่า

".....ประวัติศาสตร์ทั้งหมดจึงล้วนเป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างชนชั้น ซึ่งก็คือประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างชนชั้นที่ถูกขูดรีดกับชนชั้นขูดรีด ระหว่างชนชั้นที่ถูกปกครองกับชนชั้นผู้ปกครองในชั้นต่าง ๆ ของการพัฒนาทางสังคม"

ดังนั้น "เครื่องมือ" หรือโครงสร้างส่วนบนของสังคมจะมีลักษณะหรือรูปแบบที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม ทั้งนี้ทั้งนั้นเป็นเพราะว่าสิ่งเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับระบบการผลิต อันเป็นรากฐานสำคัญของสังคมนั่นเอง

รัฐ ในสังคมที่มีวิถีชีวิตของการผลิตแบบทาส ก็จะแบ่งชนชั้นในสังคมออกเป็นชนชั้นนายทาสกับชนชั้นทาส ในสังคมศักดินาก็มีชนชั้นเจ้าขุนมูลนายผู้เป็นเจ้าของที่ดินกับชนชั้นไพร่ในสังคมนายทุนก็มีชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมาชีพ ฉะนั้นเครื่องมือของชนชั้นที่เหนือกว่าในการกดขี่ขูดรีดชนชั้นที่ต่อยกว่า ในแต่ละช่วงของสังคมที่มีระดับของการพัฒนาวิธีการผลิตที่แตกต่างกันจึงย่อมแตกต่างกันไปด้วย

แต่ที่แน่นอนที่สุดคือ รัฐในทุกยุคทุกสมัยของสังคมในประวัติศาสตร์จะทำหน้าที่หลัก 2 ประการข้างต้น ซึ่งหมายถึงการเป็นเครื่องมือของชนชั้นหนึ่งเพื่อกดขี่ขูดรีดอีกชนชั้นหนึ่ง นั่นเอง

เมื่อเราได้ความหมายโดยทั่ว ๆ ไปของคำว่า "รัฐ" ของนักวิชาการตะวันตกใน
ตอนที่หนึ่ง และความหมายของ "รัฐ" ตามทฤษฎีของคาร์ล มาร์กซในตอนที่สอง คราวนี้
เรามาลองพิจารณา "รัฐ" ตามทฤษฎีของพวกอนาธิปไตยกันบ้าง

พวกอนาธิปไตยมีความเชื่อพื้นฐานว่ามนุษย์เรานี้เกิดมาสมบูรณ์พร้อม ถ้าหาก
มนุษย์ไม่มีสิ่งอื่นมาคอยจำกัดสิทธิและรุกรานเสรีภาพแล้ว มนุษย์ก็จะอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข
มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน และจะช่วยกันสร้างสรรค์สังคมให้ก้าวหน้าไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ซึ่งคล้ายกับแนวความคิดของรูสโซ (Rousseau) ในเรื่อง "The Discourse on
the Origin of Inequality Among Men" และแนวความคิดของล๊อค (John Locke) ใน
"Second Treatise" ในเรื่องสภาวะธรรมชาติ ที่ว่าในสภาวะธรรมชาตินั้นคนมีแต่สันติสุขและ
บริสุทธิ์ใจต่อกัน และเมื่อคนเข้ามาอยู่ในสังคมความเลวร้ายต่าง ๆ ก็จะปรากฏขึ้นเนื่องมาจาก
"ตัณหา" ซึ่งเกิดจากตัวมนุษย์เอง

แต่ออนาธิปไตยไม่ได้ให้ร้ายกับปัจเจกชนในลักษณะของ "ผู้ก่อให้เกิดความเลว
ร้ายกับสังคมโดยตรง แต่มี "สิ่งอื่น" ที่เป็นต้นตอของการนี้ และ "สิ่งอื่น" ที่อนาธิปไตยอ้างถึง
คือ "สถาบันของรัฐ" นั่นเอง

".....ลัทธิอนาธิปไตยกล่าวไว้ว่า กฎหมายและรัฐบาลเป็นผู้บงการ เป็นแหล่งที่
มาของความเลวร้ายของสังคม ลัทธินี้จึงไม่ยอมรับการปกครองทุกรูปแบบ นอกจากการ
ปกครองที่เกิดจากความร่วมมือกันโดยสมัครใจ....."¹⁰

นอกจากนี้ นิโคลัส วอลเตอร์ นักรัฐศาสตร์ผู้หนึ่งก็ได้เขียนไว้ในลักษณะเดียว
กันว่า

"ผู้คนจำนวนมากอ้างว่ารัฐเป็นสิ่งจำเป็น เพราะคนบางคนไม่สามารถช่วยเหลือ
ตนเองได้ แต่ออกัสต์จะบอกว่า รัฐบาลเป็นตัวอันตราย เนื่องจากไม่มีผู้ใดที่จะเป็นที่เชื่อถือได้
พอเพียงที่จะให้ดูแลผู้อื่นได้"¹¹

ส่วนผลงานของพวกอนาธิปไตยในส่วนที่เกี่ยวกับแนวความคิดเรื่อง "รัฐ" นั้น
มีอยู่น้อยมาก และที่สำคัญที่สุดคือผลงานของไมเคิล บาคูนิน ผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดา
แห่งลัทธิอนาธิปไตย ซึ่งแนวความคิดเรื่อง "รัฐ" ของบาคูนินนั้นส่วนหนึ่งอยู่ในจดหมายฉบับที่ 4
ในจำนวน 4 ฉบับที่บาคูนินเขียนให้บรรดาสมาชิกสมาคมกรรมกรระหว่างประเทศแห่งเมืองโค
เคิลและเมืองโซซ เดอ ฟองส์ ในปี 1866 (Letters to the International Working men's
Association of Locle and Chaux-de-Fonds) ซึ่งบาคูนินต้องการชี้ให้เห็นว่า รัฐกับศาสนาเป็น

สิ่งที่เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันทั้งสองอย่างต่างก็มีแนวความคิดในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือมอง มนุษย์ในแง่เลวร้าย

".....ข้าพเจ้าอยากจะขอชี้ให้เห็นชัดอีกนิตหนึ่งว่าทั้งสองอย่าง (รัฐและศาสนา) ต่างก็มีพื้นที่กำเนิดมาจากแนวความคิดเรื่องการเสียสละชีวิตและสิทธิตามธรรมชาติ และจบลง ด้วยแนวความคิดในทำนองเดียวกันว่า โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีแต่ความเลวร้าย ซึ่งผ่าน ศาสนาก็อ้างว่า สิ่งเหล่านี้สามารถที่จะแก้ไขก็ได้โดยแสดงความซื่อสัตย์และยอมตนเองให้กับ พระเจ้า ส่วนทางฝ่ายรัฐก็อ้างว่าความเลวร้ายของมนุษย์นี้สามารถที่จะแก้ไขได้เช่นโดย กฎหมายและให้ทุกคนเสียสละยอมตนอยู่ภายใต้รัฐ ทั้งสองฝ่ายต่างก็พยายามที่จะเปลี่ยนแปลง ตน ฝ่ายศาสนาก็จะให้คนเป็นทเวคาฝ่ายรัฐก็จะให้คนเป็นราษฎร แต่คนโดยธรรมชาติแล้วจะ ต้องตายเพื่อศาสนาหรือเพื่อรัฐด้วยหรือ?"¹²

ด้วยเหตุนี้ บาคูนินจึงสรุปไว้ว่า

".....รัฐ เป็นสถานที่ฝังศพที่ดีศรีของมนุษย์ที่ใหญ่โตยิ่ง ผลประโยชน์ของทุก ๆ สัตว์ส่วนที่รวมกันเข้าเป็นสังคมทั้งหมดจะถูกนำมากองไว้เพื่อตายและเผาที่นี่ รัฐจึงเป็นสิ่งสูงสุด ที่มาแย่งเสรีภาพอันแท้จริงและความกินคืออยู่ดีของมนุษย์ไปเพื่อความยิ่งใหญ่ทางการเมือง และ ดำมนุษย์เสียสละมากยิ่งขึ้นไปเท่าไร รัฐก็จะยิ่งสมบูรณ์มากขึ้นเท่านั้น"¹³

จึงอาจกล่าวได้โดยสรุปว่า พวกอนาธิปไตยมองว่ารัฐเป็นที่มาแห่งความเลวร้าย ทั้งปวงการมีรัฐ หมายถึงการมีอำนาจหน้าที่บังคับบัญชา เมื่อมีการบังคับบัญชาก็ย่อมต้องก่อให้เกิดความไร้อิสรภาพขึ้นในสังคม อนาธิปไตยจึงต่อต้านรัฐ ตลอดจนสถาบันของรัฐ เช่น รัฐบาลและองค์กรการปกครองต่าง ๆ มาก ซึ่งบาคูนินได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

"ที่ใดมีรัฐ ที่นั้นย่อมมีการควบคุม ผลก็คือก่อให้เกิดทาสการควบคุมโดยที่ไม่ ก่อให้เกิดทาสไม่ว่าจะอยู่ในรูปเปิดเผยหรือปิดบังยังไม่ปรากฏให้เห็นเลย และนี่แหละเป็น เหตุผลที่เราเป็นศัตรูกับรัฐ"¹⁴

แนวความคิดเรื่อง "รัฐ" ของมาร์กซิสต์กับของอนาธิปไตยยุคใหม่ ๆ ก็รู้สึกว่าจะคล้ายกันมาก แต่ถ้าพิจารณาให้ถ่องแท้เราจะพบว่ามีความขัดแย้งอยู่มากทีเดียว

สำหรับชาวมาร์กซิสต์นั้นเชื่อว่าพัฒนาการในสังคมนายทุนจะเข้าไปสู่การทำลายสังคมนายทุนเอง โดยในที่สุดกรรมาชีพจะกำชัยชนะ และในฐานะที่เป็นชนชั้นที่ประกอบ

ด้วยคนส่วนใหญ่ก็จะจัดตั้งรัฐบาลเผด็จการแห่งชนชั้นกรรมาชีพเข้าทำการกวาดล้างซากเดนของนายทุน และปฏิวัติปัจจัยในการผลิตเพื่อแสวงหาไปสู่สังคมนิยมวิวนิสต์ที่สมบูรณ์ เมื่อสังคมอย่างก้าวเข้าไปสู่เป้าหมายคือสังคมนิยมวิวนิสต์แล้ว ชนชั้นทั้งหมดจะถูกกำจัดไป เมื่อปราศจากชนชั้นจึงยอมที่ปราศจากการขูดรีด

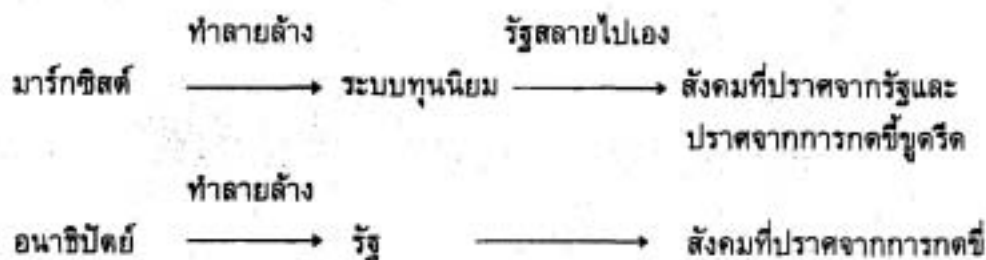
ดังนั้น "รัฐ" ซึ่งเป็นเครื่องมือของชนชั้นหนึ่งเพื่อกดขี่ขูดรีดอีกชนชั้นหนึ่งก็จะสลายตัวไป (Withering away) ในที่สุด ดังที่ Engels เขียนไว้ว่า

"ดังนี้ รัฐยอมไม่สทิตยอยู่ชั่ววันจันทร์ เคยมีสังคมซึ่งไม่มีรัฐไม่มีข้อคิดเรื่องรัฐและอำนาจรัฐมาแล้ว ในระยะของการคลี่คลายทางเศรษฐกิจอันแน่นอนระยะหนึ่ง ซึ่งถูกฝักมัดให้มีการแบ่งแยกในสังคมเป็นชนชั้นต่าง ๆ ด้วยความจำเป็น รัฐจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็น...ปัจจุบันนี้กำลังก้าวสู่ระยะของการคลี่คลายในทางการผลิตอย่างรวดเร็ว ซึ่งการผลิตอยู่ของชนชั้นต่าง ๆ ไม่เพียงแต่จะหมดความจำเป็นเท่านั้น แต่ยังคงกลายเป็นอุปสรรคที่จะขัดขวางการผลิตอีกด้วย ชนชั้นต่าง ๆ นี้จะต้องสูญสิ้นไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้...พร้อมกับสูญสิ้นของชนชั้น รัฐก็จะสูญสิ้นของชนชั้น รัฐก็จะสูญสิ้นไปอย่างหาหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน"¹⁵

ส่วนชาวอนาธิปไตยนั้นเชื่อว่า รัฐคือมารร้าย กล่าวคือเป็นตัวที่จะก่อให้เกิดอำนาจการบังคับขู่เข็ญ ซึ่งจะนำมาสู่ความเป็น "ทาส" ของมนุษย์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง นอกจากนี้รัฐเป็นตัวก่อให้เกิดหรือเอื้ออำนวยให้เกิด "ทุน" และระบบนายทุนก็เป็นผลจากรัฐเหมือนกัน ดังนั้น ถ้าทำลายล้างรัฐไปหมดแล้ว ลัทธินายทุนก็จะพังสลายไปด้วย

ซึ่งตรงกันข้ามกับมาร์กซิสต์ที่เชื่อว่าจำเป็นต้องปฏิวัติสังคมนิยมก่อน และการปฏิวัติสังคมนิยมในแง่พวกนี้คือ การกำจัดระบบทุนซึ่งจะเกี่ยวเนื่องกันกับการเปลี่ยนแปลงในการกระบวนการผลิตของของสังคม รัฐจะสลายตัวไปเองเมื่อการปฏิวัติสิ้นสุดอย่างสมบูรณ์ การทำลายล้างรัฐก่อนที่จะทำการปฏิวัติสังคมนิยมจะไม่ก่อให้เกิดผลดีแต่ประการใดทั้งสิ้น

เราจึงอาจจะสรุปได้ว่ามาร์กซิสต์นั้นแตกต่างกับอนาธิปไตยในประเด็นที่เกี่ยวกับ "รัฐ" ที่สำคัญคือ เป้าหมายในการทำลายล้างเพื่อนำไปสู่สังคมที่พึงปรารถนา ซึ่งเราอาจเขียนเป็นภาพได้ดังนี้

ถ้าพิจารณากันอย่างจริงจังแล้วดูเหมือนว่าทั้งมาร์กซิสต์และอนาธิปไตยน่าจะ
ประนีประนอมกันได้ เพราะเป้าหมายสุดท้ายของทั้งสองพวกก็คือ เสรีภาพของสมาชิกในสังคม
ทั้งหมด แต่การหาเป็นเช่นนั้นไม่ อนาธิปไตยไม่เห็นด้วยกับหลักการมาร์กซิสต์ในหลาย
ประการ และประการสำคัญที่สุดที่จะนำมาพิจารณาในที่นี้คือเรื่องขั้นตอนที่มาร์กซิสต์ เรียกว่า
"รัฐบาลเผด็จการแห่งชนชั้นกรรมาชีพ" ซึ่งเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ (หรือช่วงสังคมนิยม) ก่อนที่
จะนำสังคมไปสู่เป้าหมายสุดท้ายคือสังคมคอมมิวนิสต์

ในขั้นตอนนี้อนาธิปไตยวิพากษ์วิจารณ์ อย่างหนักบนความเชื่อของพวกตนที่ว่า
ที่ใดมีรัฐ หรือกลไกของรัฐที่นั่นย่อมก่อให้เกิดการควบคุมบังคับบัญชา ซึ่งจะเป็นการทำลาย
เสรีภาพ ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ดังนั้นการที่มาร์กซิสต์ให้การจัดตั้ง
รัฐบาลแห่งชนชั้นกรรมาชีพขึ้นมา หลังจากการล้มล้างรัฐบาลนายทุนไปแล้วนั้น อนาธิปไตยเห็น
ว่าเป็นการจัดตั้งรัฐใหม่ขึ้นแทนที่รัฐเก่า เมื่อมีรัฐก็จะมีกรรมาชีพกลุ่มหนึ่งขึ้นปกครอง และ
กรรมาชีพอีกจำนวนมากก็จะต้องอยู่ภายใต้การปกครอง ส่วนชนชั้นที่ไม่มีวันที่จะได้รับเสรีภาพ
ที่แท้จริงก็คือ ชาวนาที่อยู่ตามชนบท แม้จะเปิดให้มีการเลือกตั้งอยู่แทน แต่ในสภาพที่เป็นจริง
พวกนี้จะถูกกดขี่อยู่เหมือนเดิม พวกนี้จึงโจมตีว่า

"ลัทธิสหการของพวกสังคมนิยม-ผู้เขียน) คืออะไร? ลัทธิ
รวมหรือกล่าวให้ถูกต้องยิ่งขึ้นก็คือ ลัทธิทุนนิยมแห่งรัฐอยู่บนพื้นฐานของหลักการต่อไปนี้: ทุก
คนต้องทำงานมากเท่าที่เขาพอใจหรือมากเท่าที่รัฐกำหนดให้และได้รับผลตอบแทนมูลค่าของ
แรงงานของเขาในรูปของสิ่งของ....." ด้วยเหตุนี้ในที่นี้จึงมีความจำเป็นต้องมีสภาพนิติ
บัญญัติ.....มีความจำเป็นต้องมี (อีกด้วย) อำนาจอธิปไตย ซึ่งก็คือมีพวกรัฐมนตรี และผู้ดำเนิน
การบริหารทุกประเภท มีทหารจ้าง มีสายลับ และบางทีก็มีการทรมานด้วย ถ้าหากว่ายังมี
ความยุ่งเหยิงในสังคมอยู่อีกมาก ๆ "

ซึ่งข้อเท็จจริงจากคำวิพากษ์วิจารณ์ของพวกอนาธิปไตยนี้ต่อมา Milovan Djilas
อดีตรองประธานาธิบดียูโกสลาเวียก็ได้ตั้งข้อสังเกตกับรัฐสังคมนิยมโซเวียตภายใต้การนำของ
สตาลินไว้ในหนังสือ "The New Class" ในลักษณะเดียวกันว่า.....

"รัฐบาลคอมมิวนิสต์นั้นแม้จะมีโครงสร้างของชนชั้นอยู่ก็เป็นรัฐบาลโดยพรรค
กองทัพคอมมิวนิสต์ก็คือกองทัพของพรรคและรัฐก็คือรัฐโดยพรรค ที่ยิ่งไปกว่านี้ พวก
คอมมิวนิสต์มีที่ท่าว่าจะใช้กองทัพและรัฐเป็นเครื่องมือในการบริหารประเทศด้วย"¹⁷

นอกจากนี้พวกอนาธิปไตยยังวิพากษ์วิจารณ์ลัทธิมาร์กซิสต์อีกต่อไปว่า

"พวกเขา (มาร์กซิสต์) พูดว่าสิ่งที่พวกเขาห่วงใยและตั้งเป้าหมายไว้ก็คือ การให้การศึกษา และยกระดับของประชาชน.....ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมืองในระดับที่ทำให้การปกครองในลักษณะต่าง ๆ หมดความจำเป็นลงไป และรัฐก็จะสูญสิ้นลักษณะที่เป็นการเมือง นั่นคือปราศจากสภาพของการใช้อำนาจและรัฐก็จะกลายมาเป็นองค์กร เพื่อผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจและเป็นคอมมูนไปโดยอัตโนมัติ สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ขัดแย้งกันมาก ถ้ารัฐของพวกนี้เป็นรัฐของประชาชนโดยแท้จริงแล้ว ทำไมจะต้องล้มเลิกรัฐไปและถ้าการล้มเลิกรัฐเป็นสิ่งที่จะเป็นอันจะนำพาไปสู่เสรีภาพที่แท้จริงของประชาชนแล้ว ทำไมพวกนี้จึงกล้าที่จะเรียกรัฐนี้ว่าเป็นรัฐของประชาชน"¹⁸

Engels ดูเหมือนจะเป็นตัวจักรที่สำคัญของบรรดาชาวมาร์กซิสต์ที่แตกต่างและโต้ตอบกับข้อวิพากษ์วิจารณ์ จากฝ่ายอนาธิปไตยอย่างจริงจัง โดยยึดทฤษฎีหลักของลัทธิมาร์กซ์ที่ปรากฏอยู่ใน The Communist Manifesto และที่คนได้ขยายความไว้ในระยะหลังอีกด้วย

Engels ได้แก้ต่างคำกล่าวหาข้างต้นไว้ว่า

"สังคมนิยมเป็นสังคมที่ไม่มีที่ทางเหลือไว้ให้แก่สิ่งที่เรียกว่ารัฐ อำนาจทางการเมือง รัฐมนตรี ข้าหลวง ทหารจ้าง ตำรวจ และทหาร (ซึ่งเป็นตัวจักรของรัฐ) เลย การสยดีย์อยู่ของรัฐในระยะสุดท้ายจะเป็นยุคของการปฏิวัติสังคมนิยมคือ ยุคที่ชนชั้นกรรมาชีพจะเข้ายึดอำนาจทางการเมือง และตั้งระบอบการปกครอง (การบงการ) ของชนชั้นคนขึ้นเพื่อเลิกล้างชนชั้นนายทุนในขั้นสุดท้ายแต่เมื่อชนชั้นนายทุนถูกเลิกล้างลงแล้ว เมื่อชนชั้นต่าง ๆ ถูกเลิกล้างไปแล้ว เมื่อลัทธิสังคมนิยมได้สถาปนาขึ้นอย่างมั่นคงแล้ว ก็จะไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมียอำนาจทางการเมืองใด ๆ อีก.....นั่นคือ สิ่งที่เรียกว่า "รัฐ" ก็จะไม่ได้อยู่ในปริมณฑลของประวัติศาสตร์อีก"¹⁹

ดังนั้น รัฐ ในช่วงของเผด็จการแห่งชนชั้นกรรมาชีพจึงเป็นเพียงเครื่องมือของกรรมาชีพ ที่จะนำมาใช้เพื่อการต่อสู้เพื่อทำลายล้างซากเดนของระบบเก่า หรือกล่าวได้ว่ารัฐเป็นเพียงสถาบันในช่วงการเปลี่ยนแปลง โดยการปฏิวัติปัจจัยในการผลิตเป็นของรัฐซึ่งการกระทำเช่นนี้ Engels อ้างว่า

".....กรรมาชีพจะล้มเลิกตนเองในฐานะที่เป็นกรรมาชีพ เป็นการล้มเลิกความแตกต่างและความขัดแย้งทางชนชั้น ทั้งยังล้มเลิกรัฐในฐานะรัฐ สังคมที่มีพื้นฐานอยู่บนความขัดแย้งระหว่างชนชั้นเท่านั้นที่จำเป็นต้องมีรัฐ"²⁰

ตามทฤษฎีของ Engels นั้น เขาถือว่ารัฐในช่วงเผด็จการแห่งชนชั้นกรรมาชีพแตกต่างกับรัฐ ในความหมายทั่วไปที่เป็นองค์กรของชนชั้นผู้กดขี่เพื่อบังคับให้ชนชั้นผู้ถูกกดขี่ เพื่อบังคับให้ชนชั้นผู้ถูกกดขี่ยอมรับสถานภาพของการถูกข่มเหงในลักษณะต่าง ๆ รัฐของกรรมาชีพเป็นตัวแทนที่แท้จริงของสังคมทั้งปวงที่จะนำอิสรภาพมาสู่มวลสมาชิก และเมื่ออิสรภาพที่แท้จริงปรากฏขึ้น รัฐก็จะหมดความจำเป็นและจะสลายตัวไป

แต่สิ่งที่ Engels ไม่สามารถให้คำตอบได้ก็คือ ความจริงที่ว่าเมื่อมีการปกครองที่ย่อมที่จะต้องมีคนกลุ่มน้อยเข้าดำเนินการบริหารในที่สุดคนกลุ่มใหญ่ก็จะถูกปกครอง นอกจากนั้นคนเหล่านี้ก็ไม่มีโอกาสทราบว่ อีกนายเท่าใด เขาจึงจะพบกับอิสรภาพที่แท้จริง

จากคำวิพากษ์วิจารณ์ของอนาธิปไตยที่ว่าในที่สุดเผด็จการแห่งชนชั้นกรรมาชีพก็คือเผด็จการโดยชนชั้นมันสมอง ซึ่งจะได้รับสิทธิพิเศษนานัปการก็มีเค้าโครงของความเป็นจริงให้เห็น ในยุคที่เลนินนำเอาแนวความคิดของการจัดตั้งพรรค โดยมีปัญญาชนนักปฏิวัติเป็นหัวหน้า และในสมัยของสตาลินที่ Djilas ได้ตั้งข้อสังเกตว่าได้สร้าง "ชนชั้นใหม่" ซึ่งประกอบด้วยปัญญาชน นักบริหาร นักเทคนิค เพื่อการสร้าง "สังคมนิยมในประเทศเดียว"

ในขณะที่เดียวกันอนาธิปไตยเองก็ยังสับสนอยู่ในทางปฏิบัติว่าหลังจากรัฐถูกทำลายลงไปแล้ว เสรีภาพของบุคคลจะยืนยาวไปได้นานเท่าใด และสังคมชนิดใดที่จะเอื้ออำนวยให้คนมีความเป็นนั้วของตัวเอง (Autonomy) ได้อย่างดีที่สุด ซึ่งหมายความว่า สังคมนั้นจะต้องปราศจากรูปแบบการปกครอง และปราศจากการบังคับบัญชาด้วย